

והאליטה הישראלית שותקת

אריה דיין

המידע הרב והמפורט על בתי הספר התיכוניים בארץ שמשרד החינוך פרסם לפני כשלושה חודשים לא זכה לתהודה הציבורית שהוא ראוי לה. בעבר, ובמשך שנים רבות, דחה המשרד בעקביות כל דרישה לפרסם את שיעורי הזכאות לתעודת בגרות בכל אחד מבתי הספר בארץ; במקום שיעורי זכאות על פי בתי ספר הסתפק משרד החינוך בנתונים על שיעורי זכאות ממוצעים על פי יישובים. הנתונים שפורסמו בעבר היו חשובים, כי הם חשפו לעיני הציבור טפח אחד, משמעותי למדי, של אי-השוויון השורר בארץ: הפערים שבין יישובי המרכז ליישובי הפריפריה, בין יישובים מבוססים לעיירות פיתוח ובין מקומות יישוב יהודיים למקומות יישוב ערביים. אלא שמהנתונים החדשים, שמשרד החינוך ניאות לפרסם עכשיו, עולה כי הטפחים שהנתונים הישנים כיסו חשובים אפילו יותר מהטפח שהם חשפו. התמונה המצטיירת מן הנתונים החדשים מציגה, ובצבעים עזים, את פניה החדשים והמכוערים של תופעה ישנה וידועה לשמצה שפרחה בישראל של אמצע המאה העשרים – ההסללה במערכת החינוך.

הסללה היא מונח סוציולוגי הקשור למנגנונים – חברתיים, בירוקרטיים ופוליטיים – שבאמצעותם משליטה ההגמוניה מסלולי התקדמות שונים לקבוצות חברתיות שונות. בקרב חוקרי מערכת החינוך הישראלית רווחת הטענה שמנגנוני הסללה עיצבו את פניה של המערכת מסוף שנות החמישים ועד שנות השבעים של המאה

נתוני משרד החינוך על הצטיינות לימודית בישראל היו צריכים לזעזע את כולנו. תשעה מתוך עשרה בתי הספר המובילים הם כאלה שמקיימים מבחני מיון, והעשירי גובה שכר לימוד אסטרונומי. בתי הספר המובילים הם בתי ספר פרטיים, ויש קשר מובהק בין מעמד כלכלי חברתי לסיכויי הצלחה בלימודים. המחאה מבוששת לבוא

העשרים. בעוד שבתי הספר התיכוניים העיוניים הסלילו את הנוער האשכנזי מהערים הוותיקות והשכונות המבוססות לעבר קריירה אקדמית באוניברסיטאות, בתי הספר המקצועיים הסלילו את הצעירים המזרחיים מעיירות הפיתוח ומשכונות העוני לעבר השתלבות בפרולטריון. עיקר המחלוקת בקרב החוקרים נסב על השאלה אם ההסללה נבעה ממדיניות מכוונת שביקשה לשמר את הפערים בין אשכנזים למזרחים או שמא היא נוצרה מאליה והיתה תוצאה בלתי נמנעת של מציאות חברתית ותרבותית נתונה.

להסללה החדשה, כפי שהיא מצטיירת בטבלאות שפרסם עתה משרד החינוך, יש פנים אחרים, מתוחכמים יותר מאלה של ההסללה הישנה וככל הנראה גם גנועים פחות בניחוח ערתי-גזעני. ואולם היא הרסנית לא פחות מההסללה הישנה. ההסללה הישנה יצרה מסלולי התקדמות שונים למזרחים ולאשכנזים דה־פקטו, ואילו ההסללה החדשה

מתלמידיו שכר לימוד גבוה במיוחד. המסקנה העולה מהנתונים הללו ברורה וגם מרכאת. מערכת החינוך הישראלית אינה שוויונית, ולא זו בלבד אלא שהיא מתרחקת במודע מערכי השוויוניות ומגדלת את דור העתיד של החברה בישראל על פי עקרונות מעמדיים קשוחים; החינוך הטוב ביותר ניתן לנערים ולנערות הגדלים במשפחות העשירות ביותר. הנחמה היחידה ששוחרי השוויון יכולים אולי למצוא בנתונים החדשים טמונה בעובדה שתופעה מכוערת זו אינה פוסחת על שום מגזר בחברה הישראלית: ברשימת בתי הספר המובילים מופיעים גם בתי ספר ערביים, חרדיים ורתיים-לאומיים. מתברר שכל האליטות הכלכליות, ללא הברל לאום או אורח חיים, יודעות היטב לדאוג לעצמן.

טבלאות נוספות שפרסם משרד החינוך באפריל השנה מדרגות את בתי הספר התיכוניים בכל אחת מהערים בישראל על פי שיעורי הזכאות לבגרות בקרב תלמידיהם; אחת העמודות מציגה את החתך החברתי-כלכלי של התלמידים בכל בית ספר. גם מהטבלאות הללו עולה, כצפוי, שורה תחונה קשה ומרדכרת.

בשני בתי הספר המובילים בירושלים (בית הספר ליד האוניברסיטה ובית הספר למדעים ואמנויות) לומדים תלמידים מחתך חברתי-כלכלי "גבוה"; בבית הספר המדרוג במקום השלישי בעיר (הגימנסיה העברית) לומדים תלמידי מחתך "בינוני-גבוה". בשניים מתוך ארבעה בתי הספר המובילים בתל אביב (בית הספר שבח מופת והישיבה

התיכונית לאמנויות ומדעים בראילון) לומדים תלמידים מחתך "גבוה" (ובשני בתי הספר המדרוגים אחריהם לומדים תלמידים מחתך "בינוני-גבוה"). כך גם בפתח תקווה (בית הספר על שם גולדה מאיר וישיבת דרכי נועם) ובראשון לציון (גימנסיה ריאליט ובית ספר מקיף ג'); בכל ארבעת בתי הספר האלה לומדים תלמידים המוגדרים בני מעמד "גבוה". שתי ערים בלבד הן יוצאות דופן

החשיפה הזאת, שצריכה לזעזע כל מי שחרד לעתידה של החברה בישראל, התקבלה בציבור באדישות ובמשיכת כתף. הקונפורמיזם הקיצוני והשמרנות הרדיקלית שהשלטון בישראל הצליח להשליט על המדינה ועל מרבית המגזרים החברתיים שלה שוב הפגינו את עוצמתם

בנוף הזה: באר שבע (במקום הראשון בעיר מדרוגת אולפנת חן במדבר, שלומדות בה תלמידות מחתך "בינוני", ובמקום השני בית הספר העירוני הממלכתי ג', שלומדים בו תלמידים מחתך חברתי-כלכלי "חלש"); ואום אל-פחם (במקום השני, אחרי בית הספר עתיד אלאהליה, שלומדים בו תלמידים מחתך "גבוה", מדרוג בית הספר העירוני עין ג'דאר, שתלמידיו מוגדרים בני מעמד "חלש").

החשיפה הזאת, שצריכה לזעזע כל מי שחרד לעתידה של החברה בישראל, התקבלה בציבור באדישות ובמשיכת כתף. הקונפורמיזם הקיצוני והשמרנות הרדיקלית

שהשלטון בישראל הצליח להשליט על המדינה ועל מרבית המגזרים החברתיים שלה שוב הפגינו את עוצמתם. לאחרונה התפרסם בעיתון "הארץ" מאמר פרי עטו של נחום בלס – מוותיקי החוקרים של מערכת החינוך בישראל ובעשור האחרון חוקר ראשי בתחום החינוך במרכז טאוב, מכון מחקר ירושלמי העוסק במעקב אחר החברה והכלכלה בישראל. מאמרו של בלס לא עסק בהסללה החדשה אלא דווקא בישנה. טענתו המרכזית היתה שמדינת ישראל לא נקטה מעולם מדיניות המבוססת על "הסללה אוטומטית של תלמידים מזרחים" ושהקמת בתי הספר המקצועיים בעיירות הפיתוח תרמה "תרומה אדירה להעלאת שיעורי הלמידה דווקא בקרב המזרחים". מאמרים כאלה, המתכחשים לאפליה ולקיפוח שהונהגו בישראל של שנות החמישים והשישים כלפי המהגרים שהגיעו מארצות ערב, אינם תופעה יוצאת דופן. אך הפעם היה ככל זאת דבר מה יוצא דופן, שקשור לדרך שבה התקבל המאמר. את המאמר שפרסם ב"הארץ" העלה בלס גם לרשת מקוונת שחברים בה, בין השאר, עשרות חוקרי חינוך חשובים וידועים מן האוניברסיטאות, המכללות ומכוני המחקר של ישראל. רבים מהם הגיבו על מאמרו של בלס; רוב מכריע מבין המגיבים הביע הסכמה עם הטענות שמעולם לא הונהגה בישראל מדיניות של הסללה מכוונת. לא פלא אפוא שהאליטה האקדמית הזאת, שהזדרזה להתכחש לעוללות העבר, אינה מגלה כל עניין שהוא בנתונים שחושפים את עוללות ההווה.